

İstanbul'un Fethinin Hıristiyanlık Üzerindeki Etkileri

Hidayet IŞIK*

SUMMARY

IMPACTS OF CONQUEST OF CONSTANTINOPLE ON CHRISTIANITY

Constantinople called Byzantium was founded as a Greek colony in the 7th century B.C. It was declared as the capital city by the Emperor Constantin in 330 A.C. as a New Rome. When the Empire was seperated into two parts in 395 A.D., the city became the new capital of the Eastern Roman Empire. This political status continued until the Ottomans conquered the city.

Before the conquest, the Christian word was divided into two parts due to the polemics of Holy Spirit and hegemony of Pope. This seperation deepened a lot during the 4th attack of the Crusaders. The efforts to unite the two churches failed before the conquest.

Constantinople was conquered in 1453 by Fatih the Conqueror, the famous Turkish Statesman. The conquest had great impacts on Christianity in different ways. Some of them have been positive and others have been negative.

Positive impacts are as follows: The freedom of religion granted to the native Christian people, modernization of Greek Orthodox Church of Constantinople, establishing the Armenian Patriarch of Constantinople, theological deepening in Orthodoksy.

---

* *Yrd.Doç.Dr., S.Ü. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı*

Negative impacts are as follows: Ending of Byzantium Era, hardening the seperation between Catholic and Orthodox religions, appearance of Moscow Church with claim to be the 3th Rome at the cost of a new seperation, Rome's position under the threat of a possible Ottoman occupation.

GİRİŞ

M.Ö.7. yy.da Bizans adıyla bir Yunan sömürgesi olarak kurulan İstanbul, M.S.324 yılında Roma İmparatoru Konstantin tarafından Konstantinopolis adıyla yeni Roma olarak tekrar inşa edilmeye başlandı ve M.S.330 yılında törenle başkent oldu. İmparatorluk M.S.395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılınca da şehir, Doğu Roma imparatorluğunun başkenti oldu. Batı Roma, M.S.476 yılında kuzeyden ve doğudan gelen barbarların saldırılarıyla yıkıldı, Doğu Roma ise yaklaşık bin yıl daha varlığını sürdürdü.¹ Böylelikle önce Romalılara ve daha sonra da Osmanlılara başkentlik yapmış olan İstanbul, tarih boyunca çok önemli bir merkez olma özelliğini sürdürdü ve günümüzde de sürdürmektedir.

İstanbul, tarihi, dini, politik ve stratejik önemi dolayısıyla tarih içerisinde çok çeşitli defalar kuşatıldı, ancak sağlam ve büyük surlarla çevrili olması ve Batı Hıristiyan dünyasından gördüğü yardımlar sayesinde kolayca ele geçirilemedi. Yalnızca Müslümanlar tarafından II.Mehmed'den önce İstanbul'a karşı on iki sefer yapıldı.² Bunda, şehrin söz konusu özellikleri ile birlikte, Müslümanlarca fethedileceğine dair Hz.Muhammed'in bir hadisinin bulunması³ etkin rol oynamıştır. Sonunda büyük Türk hükümdarı Fatih Sultan Mehmed tarafından 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedilerek Os-

-
- 1 Bkz., John Freely, *Istanbul The Imperial City*, London 1996, S.37,40; Philip Mansel, *Konstantinopolis*, Çev.Şerif Erol, Sabah kitapları, İstanbul 1996, S.2; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981, S.41-42; Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul trz., S.13-14; Işın Demirkent, "Fetih Öncesinde Bizans'ın Siyasi Durumu", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayımları, İstanbul 1997, S.32
  - 2 Halil İnalçık, "İstanbul: An Islamic City", *Journal of Islamic Studies* 1, pp.1-23, Oxford 1990, S.1
  - 3 "İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden hükümdar ne güzel hükümdardır, onu fetheden ordu ne güzel ordudur". Bkz., Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, Kahire 1313, IV.335; Hakim en-Neysaburi, *el-Müstedrek*, Beyrut 1990, IV.422, Hadis No. 8/8300; Buhari, *et-Tarihü'l-Kebir*, Haydarabad 1362, S.81; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Beyrut 1970, I.224; İbn Abdi'l-Ber, *el-İstiâb* (İbn Hacer'in *el-İsabe*'sinin kenarında), Bişr el-Ğanevi'nin biyografisi, Mısır 1324, I.148. Fetih hadisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz., Ali Yardım, "Fetih Hadisi Üzerinde Bir Araştırma", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart-Nisan, Cilt:XIII, Sayı: 2, Ankara 1974, S.116-123

manlı Devleti topraklarına katıldı ve Bizans İmparatorluğuna da böylece son verildi.

İstanbul'un fethinin Türk ve İslam Tarihi açısından ne kadar büyük önem taşıdığı bilinmektedir. Bunun yanında çağ açıp çağ kapayan bu büyük olayın Hıristiyanlık Tarihi açısından da önemli sonuçları bulunmakta ve bu din üzerinde çeşitli tesirleri olduğu görülmektedir. Çalışmamız, bu etkileri giriş mahiyetinde ve ana hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ancak daha önce Bizans'ın fetihten önceki durumu ve fethin Hıristiyan dünyadaki yankıları üzerinde durmak gerekli olacaktır.

I. FETİH ÖNCESİ BİZANS

İstanbul'un fethi öncesi Bizans, tarihinin en kötü günlerini yaşamaktaydı. Sultan II.Mehmed 1451'de Osmanlı tahtına çıktığında Doğu Roma İmparatorluğu Yunanistan'daki bir-iki bölge dışında başkent İstanbul'un içine, surların arasına sıkışmış durumdaydı.⁴ Şehir çok kozmopolit idi ve Rumlardan başka Ermeni, Yahudi, Avrupalı, Slav ve Süryani gibi topluluklardan oluşmaktaydı.⁵ Bizans'ın parlak dönemlerinde yarım milyona erişen şehir nüfusunun ise fethin öncesi 30 ile 70 bin arası olduğu belirtilmektedir.⁶

Fetih sırasında Hıristiyan dünyası "Katolik-Ortodoks" şeklinde ikiye ayrılmış durumdaydı ve İstanbul Rum Patrikliği, "İkinci Roma" ünvanıyla Ortodoksluğun manevi merkeziydi. Doğu ve Batı kiliseleri arasındaki resmi ayrılış IX.yy.ın sonlarında ve kesin olarak 1054'te vuku bulmuşsa da, fiili ayrılış 476'da Batı Roma'nın yıkılmasından sonra kendini göstermişti.⁷ Bu ayrılışta iki kilise arasındaki tartışma konularının en önemlisi Kutsal Ruh doktrini ve Papa'nın otoritesi meselesi idi. İstanbul Kilisesi Kutsal Ruh'un sadece Baba'dan çıktığı görüşüne sahipti. Roma Kilisesi ise Problemi bir genel konsilde incelemeyen Yuhanna İncili'ndeki "Ruh Baba'dan

-
- 4 Safir Akhtar, "*İstanbul: Roma Metropolitliğinden Dâru'l-Hilafete*", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997, S.111
  - 5 Michael Maclagan, *The City of Constantinople*, London 1968, S.103; Halil İnalıcık, "*İstanbul*", *The Encyclopedia of Islam*, Leiden 1978, IV.240
  - 6 Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, Çev.Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, S.180; Halil İnalıcık, "*Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası*", *Dünya Kenti İstanbul*, Habitat II Konferansı, İstanbul trz., S.22; Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, Hayat Kitapları, İstanbul 1964, S.211
  - 7 Mehmet Aydın, "*Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*", Ank.Ünv.İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1985, XXVII.127-128; Albert M.Besnard, "*Katolik Mezhebi*", *Din Fenomeni* içinde çev.Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993, S.140; William H. Mc Neill, *Dünya Tarihi*, Çev.Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1981, S.271

çıkarmış" sözüne latince "filioque" (ve oğuldan) sözünü eklemişti. Böylece Kutsal Ruh'un Baba ve Oğul'dan çıktığını kabul etmişti. Yine Roma kilisesi Papa'yı Havarî Petrus'un halefi olarak yanılmaz otorite olarak görürken İstanbul kilisesi Papa'nın bu özelliğini benimsemiyordu.⁹

Bu temel meselelerle birlikte iki kilise arasında Roma'nın Sabbat (Cumartesi) orucu ve papazların evlenme yasağı, Bizans kilisesinde kutsal akşam yemeğinde mayalı, Roma kilisesinde mayasız ekmek kullanılması gibi sorunlar bulunmaktaydı.¹⁰

Böylece Roma Kilisesi "Katolik" (Birlik içinde evrensellik) adını alırken Bizans Kilisesi "Ortodoks" (Gerçek imanı koruyan) adını alarak Roma'dan tamamen bağımsız hale gelmişti. Bununla birlikte her iki kilise de diğerinin üstlendiği vasıflara kendisinin de sahip olduğu anlayışını kabul etmişti.¹¹

Kiliseler bu şekildeki çeşitli teolojik sebeplere bağlı olarak birbirinden ayrılmışlarsa da bunun tarihsel ve siyasal sebepleri de bulunmaktaydı. Gerçekte, iki kilisenin birlik halinde bulunmasını Bizans'ta imparatorluk kurumundan daha fazla isteyen yoktu. Bizans İmparatorları, Bizans'ın devlet olarak evrenselliğini korumak, İtalya üzerindeki hukukunu ayakta tutabilmek ve gerektiğinde Batı'nın yardımını sağlayabilmek için kendi kiliselerine karşı Roma kilisesinin evrensellik fikrini desteklemişlerdi. Ancak, Batı dünyasının devlet olarak kendini kabul ettirmesi Bizans'ın evrensel devlet düşüncesinin temellerini oynattığı gibi, Slav dünyasının Bizans kilisesi tarafından Hıristiyanlığa kazandırılması da Roma kilisesinin evrensellik iddiasını Doğu'da temelsiz bırakmıştı. Muazzam Slav hinterlandına dayanan Bizans kilisesi artık Roma'nın üstünlüğüne boyun eğmek istemiyordu.¹²

Gerçi Roma-İstanbul-Antakya-İskenderiye-Kudüs şeklinde oluşan kilise merkezleri içerisinde Roma'ya, eski başkent olarak mutlak bir üstünlük tanınmıştı. İstanbul ise ikinci sıradaydı. Ancak, VII.yy.da İskenderiye ve Antakya'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi İstanbul Patriğinin saygınlığını artırmıştı. III.Leon'un 732'de Güney İtalya, Yunanistan ve İllirya'yı Roma kilisesinden ayırıp İstanbul kilisesine bağlaması ile İstanbul Patriğinin konumu zaten oldukça güçlenmişti.¹³ Sonunda 1024 yılında Pa-

8 "Baba'dan size göndereceğim yardımcı, yani Baba'dan çıkan Gerçeğin Ruhu geldiği zaman bana tanıklık edecek". Yuhanna, 15:26

9 M.Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", XXVII.128; Olivier Clement, "Ortodoks Mezhebi", *Din Fenomeni* içinde çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993, S.205

10 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.312; M.Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", S.137

11 M.Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış", S.128

12 G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.310-311

13 Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, "Kilise ve Ruhban Sınıfı", Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998, S.75-76

palığın vermek zorunda kaldığı bir taviz ile iki taraf arasında barış içinde bir sınır tespiti öngörüldü. Buna göre İstanbul kilisesi “kendi bölgesinde evrensel” olarak tanınacaktı.¹⁴

Ancak bütün bunlar iki kilise arasındaki düşmanlığın ortadan kalkmasına yetmedi. 1043 yılında Bizans patriklik tahtına ayrılma taraftarı olan Mikhail Kerullarios çıktı. Papa'nın yarımncısı ise uzlaşma tanımaz Kardinal Umberto idi. İki taraf arasındaki papalık şiddetlenince Kerullarios başkentteki bütün Latin kiliselerinin kapatılmasını emretti. Bunun sonucunda Papa IX. Leon, Umberto başkanlığında bir Röma elçilik heyetini İstanbul'a yolladı. Roma ile dostluk uğruna kendi patriğini feda etmeye hazır olan İmparator IX. Konstantinos Monomakhos'dan cesaret alan heyet, 16 Temmuz 1054'te Patriği ve taraftarlarını aforoz eden bir Papalık fermanını Ayasofya'nın üzerine bıraktı. Ancak Patrik Kerullarios, imparatoru Roma aleyhine çevirmeye muvaffak olarak hemen bir konsil topladı ve bu konsil de Romalıları aforoz etti. Papalık fermanı büyük bir törenle yakıldı ve mezhep ayrılığı ilan edildi. Böylece, karşılıklı aforoz ile 1054 yılında Roma ve Bizans kiliseleri kesin olarak birbirinden ayrılmış oldu.¹⁵

Bu şekilde ayrılığın birinci önemli noktasını 1054 yılı oluşturmuştu. İkincisini ise 1204'teki IV. Haçlı Seferi oluşturmuştur.¹⁶ Bu Haçlı seferinde Batı, 13 Nisan 1204'te İstanbul'u işgal etti ve bu işgal yarım yüzyıldan fazla (1204-1261) sürdü. İmparator V. Aleksios kaçtı ve yerine geçen III. Aleksios'un damadı Theodoros Laskaris İznik'te Bizans İmparatorluğunun devamını sağladı. İstanbul'da ise Flandre kontu Baudouin yeni kurulan Latin İmparatorluğunun hükümdarı ilan edildi.¹⁷ Haçlılar bu işgal sırasında görülmedik tahribatta ve yağmalama faaliyetinde bulundular. Sonuçta ikonlar parçalandı, kutsal çanaklar kırıldı, kutsal kitaplar yırtıldı, rahipler asıldı, kiliseler kirletildi, patriğin tahtı üzerinde fahişeler şarkı söyledi. İstanbul'a Papa tarafından Latin Patriği atandı, zorla latinleştirme faaliyetleri yapıldı.¹⁸ Steven Runciman, “İstanbul yağmasının tarihte bir örneğinin olmadı-

14 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.311

15 G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.311-312; A. Bailly, *Bizans Tarihi*, S.270; M. Aydın, “Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, S.137

16 O. Clement, “Ortodoks Mezhebi”, S.205; M. Aydın, “Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, S.138

17 Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, S.95-116; R. Mantran, *İstanbul Tarihi*, S.136; A. Bailly, *Bizans Tarihi*, II.375; Semavi Eyice, “Haçlı Seferi İle Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul”, Dünya Kenti İstanbul (Habitat II), İstanbul trz., S.13

18 S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, S.109; A. Bailly, *Bizans Tarihi*, II.375-376; S. Eyice, “Haçlı Seferi İle Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul”, S.13; M. Aydın, “Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, S.138; O. Clement, “Ortodoks Mezhebi”, S.205

ğını, insani bakımdan dünya tarihinde IV.Haçlı seferinden daha büyük bir cinayet işlenmediğini” söyler.¹⁹ Böylece 25 Temmuz 1261’de şehri geri alarak Bizans İmparatorluğunu ihya eden VIII.Mikhail Palaiologos harabe-ye dönmüş bir Bizans’la karşılaştı. Zaten artık Bizans bir “dünya devleti” olma özelliğini de kaybetmiş bulunuyordu.²⁰

1054 olayından sonra IV.Haçlı seferi Bizans kilisesinin ve halkının zihninde o kadar olumsuz yer etmişti ki, bundan sonra iki kilise arasındaki her birleşme teşebbüsü sırasında bu olay hatırlanarak birleşmenin karşısında çok önemli bir engel oluşturdu.²¹ Fetih öncesi son birleşme teşebbüsünden önce de çok çeşitli girişimler oldu. II.Manuel bir uzlaşma yapmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. 1204’deki Latin işgali sırasında İmparator Roma Kilisesi ile bir birlik anlaşması yaparak ilişkileri düzenlemek istedi, ancak devrin Patriği ve halk buna şiddetle karşı çıktı.²² 1347’de İmparator Ioannes Kantakuzenos İstanbul’a gelen Papalık elçileri önünde Roma’nın üstünlüğünü tanıma sözü verdi. Ne var ki Papa VI.Clemens görüşmeleri sürüncemede bıraktı. Edirne’nin Türklerin eline geçmesi üzerine İmparator V.Ioannes “kiliselerin birleştirilmesi” tasarısını ortaya attı. 1369’da Roma’ya giderek Katolik inancına bağlılığını kanıtlayan anlaşmayı imzaladı ve San Pietro’nun merdivenlerinde Ortodoks dininden döndüğünü açıkladı. Ancak tamamen kişisel olan bu eylem Bizans Kilisesini hiçbir yükümlülük altına sokmadı ve üstelik Papa, bir Haçlı seferi düzenlemek için hiçbir önlem almadı. 1439’da Floransa konsili ile²³ VIII.Ioannes zamanında Santa Maria dei Fiori katedralinde kiliselerin birleştirildiği ve Papa’nın üstünlüğü görkemli bir şekilde ilan edildi. Ancak 1440’da İstanbul’a dönen VIII.Ioannes kilise ve halkın büyük tepkisiyle karşılaşınca birleşmeyi Ayasofya’da ilan etmekten kaçındı. VIII.Ioannes’in 1448 ölmesi üzerine olaylar yatıştı.²⁴

Fetih öncesi Batı’nın yardımını sağlamak için yapılan son birleşme teşebbüsü, 1451 yılında son İmparator XI.Konstantin Dragazes tarafından oldu. Papa V.Nikola İmparatorun elçilerinden, İstanbul’a yardım için Flo-

19 S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, S.109-114

20 S.Eyice, “*Haçlı Seferi İle Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul*”, S.20; R.Mantran, *İstanbul Tarihi*, S.139. IV.Haçlı seferi hakkında ayrıca bkz., M.V.Levçenko, *Bizans Tarihi*, Çev.Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul 1999, S.215-229; J.Freely, *Istanbul The Imperial City, “The Latin Conquest”*, S.143-152

21 S.Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, S.116; T.T.Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam, “Kilise ve Ruhban Sınıfı”*, S.79

22 T.T.Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam, “Kilise ve Ruhban Sınıfı”*, S.76

23 Floransa Konsili hakkında geniş bilgi için bkz., Mehmet Aydın, “*Hıristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili*”, S.Ü.İlahiyat Fakültesi Yayınları, Konya 1991, S.42-43; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi*, Fransızca çevirisinden Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, S.57-58

24 R.Mantran, *İstanbul Tarihi*, S.164-176

ransa'da alınan Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesi kararının uygulanmasını, Ayasofya'da Papanın adının okunmasını, 1450'de azledilmiş olan Patrik Grigorios'un İstanbul'a gelerek yine patrikliğinin kabul edilmesini istedi. Ardından Rum asıllı Polonya kardinali İsidoros'u, Grigorios ve beraberindeki bir heyetle 1452'de İstanbul'a gönderdi. İsidoros, İmparatorla bazı kilise ileri gelenlerinin birleşmeyi istediklerini, ancak kilise teşkilatının büyük çoğunluğunun ve halkın birleşmeye karşı olduğunu tespit etti. Karşı olanlar arasında İmparator'dan sonra en yüksek devlet memuru olan Grandük Lucas Notaras ile Sultan Mehmet'in fetihten sonra Rum Kilisesi Patriği olarak atayacağı Gennadios başta geliyordu. Gennadios Allah'tan ümit keserek Katoliklere bel bağlayanlar aleyhinde, oturmakta olduğu Pantokrator (şimdiki Zeyrek camii) kilisesinin kapısına bir kağıt yapıştırarak inziva alemine çekildi. Onun bu yazısını okuyanlar Katolikler aleyhine seslerini yükselttiler. Bununla birlikte İsidoros 12 Aralık 1452'de Ayasofyada icra ettiği ve aralarında İmparatorun da bulunduğu ayinde kiliselerin birleştiğini ilan etti. Ancak aralarında Notaras'ın da bulunduğu ileri gelenlerden bir çoğu birleşme ayininde okunduğu ve mayasız olduğu için kendilerine sunulan kutsal ekmeği almadılar. Notaras'ın söylediği, "Bizans'ta Latin serpuşu görmektense Türk sarığını görmeyi tercih ederim" sözü bu tarihten sonra dünya literatürüne geçti. Dindar Ortodokslar da Türk hakimiyetini Latin hakimiyetine tercih ediyorlardı. Bunda Türklerin İslam Hukukunun kurallarına uygun olarak din ve vicdan hürriyetine verdikleri önem yanında Kilisenin, İslam Dini'ni Hıristiyanlığın bir sapması olarak görmesi belirleyici rol oynuyordu. Nitekim birleşme kararına din adamları ve halk büyük tepki gösterdiler. Hem din adamları, hem de halk dinden kopmuş olarak gördükleri Ayasofya'ya girmeyi reddettiler²⁵.

Fetih öncesi yapılan bu son birleşme kararı da bir anlam ifade etmedi ve beklenen neticeyi vermedi. İstanbul artık her yönüyle Müslüman Türkler tarafından fethedilmiş bir halde idi.

25 Bkz., İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982, S.465-466; Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, II.128; Paul Wittik, "Fath Mubin, 'An Elequent Conquest' ", *The Fall of Constantinople*, London 1955, S.39; M.Maclagan, *The City of Constantinople*, S.104-105; J.Freely, *Istanbul The Imperial City*, S.172-173; R.Mantran, *İstanbul Tarihi*, 183; G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.524; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev.Mehmet Ata, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1989, II.541-542; Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Çev.Serhat Bayram, Toker Yayınları, İstanbul 1991, S.242-243; William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev.Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1981, S.278; İsmet Miroğlu, "Osmanlı Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Ed. H.Dursun Yıldıız), Çağ Yayınları, İstanbul 1989, X.213

II. FETHİN HİRİSTİYAN DÜNYADAKİ YANKILARI

İstanbul'un fethi, Hıristiyan dünyasını hayret ve dehşete düşürerek büyük bir heyecana sebep oldu, ancak fazla üzmedi.²⁶ Bunun asıl sebebi, Katolik ve Ortodoks dünya arasındaki nefret ve Avrupa devletleri arasındaki çıkar çatışması ve iç düşmanlık idi.²⁷ Aynı zamanda bu durum, Latin ve Yunanlı yorumcular tarafından ya itizale sapmış Rumlara yönelik bir ceza veya Latin sapkınlar bedel hakiki imandan ayrılan Ortodoks hükümdarların Tanrı tarafından cezalandırılması şeklinde yorumlanmıştı. İsa Mesih, hain Truvalılara karşı Türk kamçısını kullanmıştı.²⁸

Kısa süren şaşkınlıktan sonra Papa V.Nikola Haçlı birliğini kurma girişimlerinde bulundu. Türklere karşı silaha şarılacaklar için Cennet fermanları hazırlandı, bütün Hıristiyan alemine "kutsal savaş vergisi" kondu, bunu ödemekten kaçınanlar aforoz edilmekle tehdit edildi. Her hangi bir Müslümana silah, erzak ve her türlü malzeme satan bir Hıristiyanın en ağır işken celere maruz kalacağı bildirildi. Papanın çağrısı yalnızca Alman İmparatoru III.Friedrich'i heyecanlandırdı. Ancak fiili bir karşılık vermekten aciz bulunan İmparator bir müddet dairesine kapanıp matem tutmak ve dua etmekte vakit geçirdi.²⁹ Fetihden 45 gün sonra III.Friedrich'in kendisine yazdığı tesirli mektuptan etkilenen Papa, iki ay sonra bütün Hıristiyan alemini Osmanlılara karşı Haçlı seferine davet etti. Ne var ki, 1454'te Frankfurt'ta, 1455'te Wiener Neustadt'ta toplanan meclisler sonuçsuz kaldı.³⁰ Çünkü o tarihlerde Hıristiyan Avrupa iç karışıklıkların içerisinde idi. III.Friedrich, Alman prenslere hakim olamıyordu. İngiltere, Fransa, İspanya çok çeşitli problemlerle uğraşıyordu. Türklere karşı savaşmak isteyen yalnızca Macar kralı Ladislaş idi, ancak o da tek başına bir şey yapacak durumda değildi.³¹ İşin garip tarafı Papanın Türkler aleyhine harekete geçirmek istediği Adalar halkıyla Sırp, Eflak, Bosna, Mora ve bir kısım Arnavut kral ve senyörle-

26 Abdülkadir Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", İpek Yolu, Konya Aralık 1999, S.207; Ercüment Kuran, "İstanbul'un Fethinin Dünya Tarihindeki Yeri", 2.Uluslar arası İstanbul'un Fethi Konferansı, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997, S.161

27 A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207

28 Ataullah Boğdan Kopanski, "Orta Çağ Avrupa'sında Dinler Çatışması: Endülüüs Fatih-i Gazi Tarık Ziyad'dan İstanbul Fatih'i Gazi II.Mehmed'e", 2.Uluslar arası İstanbul'un Fethi Konferansı, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997, S.102

29 A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207; Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, Hayat Kitapları, İstanbul 1964, S.212-213

30 E.Kuran, "İstanbul'un Fethinin Dünya Tarihindeki Yeri", S.162; A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, II.4-5

31 A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207

ri İstanbul'un fethinden dolayı Osmanlı hükümdarını tebrik etmişlerdi.³² Artık Katolik-Ortodok birliği hayal olmuş, üstelik Bizans halkını Katolik yapmak üzere Papa tarafından gönderilen ve Ayasofya'da yaptığı Katolik ayini yüzünden halkın bu kiliseye girmemesine sebep olan kardinal İsidoros da fethin sırasında Galata'da Türklere esir düşmüştü.³³

24 Mart 1455'te ölen Papa V.Nikola'nın yerine Papa seçilen III.Kaliks (Alphonso Borjiya), Haçlı seferi hazırlığına hız verdi. Kardinal Skarauyo komutasındaki bir filo, Napoli krallığının birkaç gemisiyle takviye olunarak Rodos'a yerleşti. Bu donanma ancak bazı adaları işgal edebildi, Türk donanmasına karşı bir şey yapamayıp geri döndü. Böylece III.Kaliks'in girişimleri isyana kalkan Ege adaları halkının zararıyla sonuçlandı. Artık Haçlı zihniyeti sönmüş, Batı Hıristiyanlığı kavramı erimişti.³⁴

Daha sonra Papa olan II.Pius lakablı Enea Silvio Piccolomini ise, Sultan Fatih'e Hıristiyan olmasını teklif eden bir mektup göndermekten başka bir şey yapamadı. Buna göre Sultan Mehmet'in, güçlü ve birleşmiş Batı'yı asla yenemeyeceğine göre, egemenliğini bütün Hıristiyanlara yaymasının yolu, kendisini vaftiz ettireceği birazcık su ile Hıristiyanlığı ve İncil'i kabul etmekte. Bunu yaptığında kimse kendisine karşı çıkmayacak ve Doğunun İmparatoru olarak kabul edilecekti. Mektubu alıp almadığı kuşkulu olan Sultan, böyle bir mektubu almış olsa bile, buna cevap vermek gereğini bile duymadı.³⁵

Fatih, Batı'nın Haçlı seferleri girişimlerine karşı gerekli tedbirleri zaten almıştı. Venedik Cumhuriyetine ticaret serbestisi ve İstanbul'da elçi bulundurma hakkı vermekle onu, olası bir Haçlı seferinin dışında bırakmıştı. Cenëvizliler de Fatih'in verdiği ahidnameyi kabul ederek Haçlı birliğinin dışında kalmışlardı. Haçlı birliğini oluşturma ümitlerinin kırılmasında Anadolu Türk birliğinin kurulmasının da önemli rolü oldu. Neticede İstanbul'un fethi Batı'da yalnızca korku ve şaşkınlık meydana getirmiş, kiliselerde çanlar çalınarak matem tutmaktan başka bir şey yapılamamıştır.³⁶

III. FETHİN HIRİSTİYANLIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Görüldüğü gibi Hıristiyan dünyası, İstanbul'un Müslüman Türkler tarafından fethedilmesini önleyememiş, fetihden sonra da Türkler üzerinde her-

32 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.4

33 Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.214

34 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.5; E.Kuran, "İstanbul'un Fethinin Dünya Tarihindeki Yeri", S.162; A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207

35 R.Mantran, *İstanbul Tarihi*, S.192; Lord Kinross, *The Ottoman Centuries The Rise and Fall of the Turkish Empire*, New York 1977, S.115

36 A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207-208

hangi bir yaptırımında bulunma gücünü kendinde bulamamıştır. Asırlardır Hıristiyan Bizans İmparatorluğuna başkentlik yapmış ve Ortodoks dünyanın merkezi olmuş böyle bir şehrin Müslüman Türklerce fethedilmesinin Hıristiyan Dini üzerinde çok çeşitli etkileri olmuştur. Ancak sanıldığı gibi bu etkiler yalnızca olumsuz etkiler değildir. İstanbul'un fethinin Hıristiyanlık üzerinde olumsuz etkileri yanında, bir o kadar da olumlu etkileri olmuştur. Şimdi bu etkileri her iki yönüyle de incelemeye çalışalım.

1. OLUMLU ETKİLER

Fetihten sonra Müslüman egemenliğine giren Hıristiyan Bizans, tarih içerisinde Hıristiyanların kendi egemenlikleri altındaki Müslümanlara gösterdikleri davranışın tam tersi bir tolerans ve hoşgörü ile karşılaştı. Fetih ile Katolik Batı'nın dini baskısından kurtulan Ortodoks Bizans halkı, Müslüman egemenliği altında tam bir dini özgürlüğe kavuştu.

İmparator Konstantin kuşatma sırasında ölmüş, Bizans halkı kadın, çocuk Ayasofya'ya sığınmış, kaçamayanlar tutsak alınmıştı. Fatih beraberinde vezirler, bilginler ve diğer ileri gelen devlet adamlarıyla birlikte muhteşem bir törenle Topkapı'dan şehre girdi. İmparatorun aranmasını, halka taarruz edilmemesini, halkın Türk askerine itaat etmesini emretti. Şehirdeki bütün ölümler yakıldı, şehir temizlendi. Padişah doğruca Ayasofya'ya gitti, mukaddes mahalde durdu. Rahip ve halk, yerlere atılarak ağlaşıyordu. Onlara eliyle susmalarını işaret ettikten sonra rahibe; "Ayağa kalk, ben Sultan Mehmet, sana ve halka ve bütün arkadaşlarına söylüyorum ki, bu günden itibaren artık ne hayatınız ne de hürriyetiniz için benim gazabımdan korkmayın", dedi. Sonra kumandanlarına dönerek, halka hiçbir kötülükte bulunulmamasını ve bunu yapanların ölümle cezalandırılacağını bildirdi. Daha sonra imparatorluk sarayına gitti. Fetih hakkı ve sembolü olarak Ayasofya'nın camiye çevrilmesini emretti ve ilk Cuma namazını burada kıldı.³⁷

Hıristiyanlara tam bir dini özgürlüğü sağlayan Fatih, İstanbul halkını Osmanlı millet sistemine göre teşkilatlandırdı. Dini liderler önderliğinde özerk olarak kendi kendini yönetme şeklindeki bu sistem Rumlara, Ermenilere, Yahudilere ve diğer önemli Müslüman olmayan azınlıklara uygulandı.³⁸

37 Bkz., İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I.490-493; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.139-140; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.206; Philip Mansel, *Constantinople City of the World's Desire*, London 1955, S.1-2; H.İnalçık, "İstanbul: An Islamic City", S.5; H.İnalçık, "İstanbul", IV.224; Bernard Lewis, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, University of Oklahoma Press, Norman 1963, S.6; Erol Güngör, *Tarihte Türkler*; Ötügen Neşriyat, İstanbul 1996, S.237

38 Gilles Veinstein, "Fetihten Sonraki Osmanlı Millet Sistemi Üzerine Bazı Düşünceler", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997, S.137-142; Stanford Shaw, *Osmanlı*

Fatih, ilk iş olarak Rum Ortodoks kilisesini yeniden teşkilatlandırdı. Fetih sırasında Patrik Grigorios Nommas İtalya'ya kaçtığı için patriklik makamı boş bulunuyordu.³⁹ Fetihten sonra İstanbul'un nüfusunun azalmakta olduğunu gören Fatih, bunun sebebini sorunca, Rumların başlarında ruhani reislerinin bulunmaması sebebiyle dağılmakta olduklarını öğrendi ve Bizans döneminde yapıldığı şekilde Patriklik seçiminin yapılmasını istedi.⁴⁰ Bunun üzerine toplanan ruhaniler ve halk Georgios Scolarios'u sultana arz ettiler. Scolarios bu sırada Edirne'de Türk büyüklerinin birinin evinde tutsak idi.⁴¹ Ruhani derecesi de patrikliğe uygun değildi. Derhal İstanbul'a getirilerek kilise yasasına göre ruhani derecesi süratle yükseltiyle en son ruhani rütbe olan Havariler (Holy Apostles) kilisesi piskoposluğuna seçildi. Ardından 6 Ocak 1454'te de "Gennadios" adıyla Patrik seçildi.⁴²

Gennadios, patrik seçilmesinden sonra saraya davet edildi. Rahiplerden oluşan bir kortejin ortasında, Sultanın elinden patriklik fermanını, esasını ve tacını aldı. Bu fermana göre Patrik vezir rütbesinde protokole dahil edilecek, Osmanlı sultanı nezdinde Ortodoksların temsilcisi olacak, hükümet patrikliğinin içişlerine karışmayacak, ruhban sınıfı vergiden muaf tutulacak, Patriklik mahkemeleri Ortodokslar arasındaki her türlü anlaşmazlığı yargılayacak, ancak cinayet davalarına Osmanlı mahkemeleri bakacaktı.⁴³

Gennadios, resmi törenle Fatih Camiinin bulunduğu yerdeki Havariler kilisesine uğurlandı. Bir buçuk yıl sonra da Patrikhanenin şimdiki Fethiye Camii olan Pammakaristos (Meryem) manastırına naklini istedi, bu isteği Sultan tarafından kabul edildi. 1586'ya kadar burada kalan Patrikhane bu tarihte Fener'deki Eflak Konağı kilisesine, 1597'de de Balat'taki Aya Dimitri kilisesine, 1602'de ise bugünkü Patrikhanenin bulunduğu Aya Yorgi manastırına taşındı.⁴⁴

İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev.Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1982, I.94; J.Freely, *Istanbul The Imperial City*, S.183; H.İnalçık, "İstanbul", IV.241

39 Andre Clot, *Fatih Sultan Mehmet*, Çev.Necla Işık, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994, S.94; P.Mansel, *Konstantinopolis*, S. 8; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.157; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.196

40 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.157; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.196

41 Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972, S.38; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.157-158; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.196

42 M.Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1996, S.52-53; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.157-158; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, S.196; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, S.10-11; P.Mansel, *Constantinople*, S.7-11; L.Kinross, *The Ottoman Centuries*, S.114; A.Clot, *Fatih Sultan Mehmet*, S.94; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.208

43 M.S.Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, S.59-62; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, S.10-11; N.Kemal, *Osmanlı Tarihi*, S.39; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.158; A.Clot, *Fatih Sultan Mehmet*, S.95; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.208

44 M.S.Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, S.57-59; Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, S.11; R.Mantran, *İstanbul Tarihi*, S.193; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.196

Patrik Gennadios, iki yıl patriklik yaptıktan sonra 1456'da istifa edip Serez civarındaki Prodromos manastırına çekildi ve orada dini-felsefi araştırmalarla meşgul oldu. Onun yerine patrik olan İsidoros'un 1462'de ölümü üzerine ikinci defa patrik oldu. Ancak bir yıl sonra tekrar istifa edip bilimsel çalışmalarına devam etti. Yerine getirilen Sobromos'un da bir yıl sonra istifası üzerine üçüncü kez patrik oldu. Ancak Aralık 1464'de istifa edip tekrar Serez'deki manastırına çekildi ve 1472'deki ölümüne değin bilimsel çalışmalarla uğraştı.⁴⁵

İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesini bu şekilde yenileyen Fatih'in burada çok ince bir siyaset izlediği gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü yeni seçilen patrik Katoliklerin can düşmanı idi. Böyle birisinin patrik seçilmesi yeniden gündeme gelebilecek Katolik-Ortodoks birleşmesini önlemişti.⁴⁶ Fatih'in Rum Patrikhanesini teşkilatlandırmadaki bir diğer amacı da, kiliseler arasındaki ayrılığı devam ettirerek Doğu Hıristiyanlarını İstanbul Patrikhanesi kanalıyla Osmanlı otoritesine bağlamak, Rumlar ve diğer Balkan Hıristiyanları üzerindeki Latin-Katolik nüfuzunu önlemek olmuştu. Buna göre Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Moldavyalılar ve Eflak ile Güney Arnavutluktaki Ortodokslar İstanbul Rum Patrikliğine bağlandı.⁴⁷

İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesinin bu suretle yenilenmesi fetih ve Fatih ile olduğu gibi İstanbul Ermeni Patrikliğinin kurulması da fetihten sonra oldu. Ermeniler Hıristiyanlık içerisinde 451 Kadıköy Konsili'nden sonra müstakil bir kilise olarak ortaya çıkmışlardı. Bu konsilde, Hz. İsa'da ilahi ve insani iki tabiat olduğu karar altına alınınca, Hz. İsa'nın insani tabiatının ilahi tabiatı içinde eridiği bir tek ilahi tabiatı olduğunu savunan Monofizitler ayrılmışlardı. Bunların başında da Ermeniler ve Süryaniler gelmekteydi.⁴⁸ Ermeniler bu inançlarından dolayı Bizans döneminde çok çeşitli sıkıntılar yaşamaktaydılar. "Messe ayinini" ve diğer ibadetlerini serbestçe icra edemiyorlar, Rum Ortodoks ayin ve usulünü uygulamaya zorlanıyorlardı.⁴⁹ Bu yüzden Papazyan gibi, Ermenilerin, İstanbul'un Türkler

45 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.159; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.196

46 A.Clout, Fatih Sultan Mehmet, S.94; P.Mansel, Konstantinopolis, S.9-10; J.Freely, İstanbul The Imperial City, S. 184; L.Kinross, *The Ottoman Centuries*, S. 113; M.S.Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, S.57; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.6 (1 no.lu dipnot); N.Kemal, *Osmanlı Tarihi*, S.41; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.209; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Meşkuresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1979, II.391

47 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.6-7; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.141; İ.Miroğlu, "Osmanlı Devleti", X.218

48 Kadıköy Konsili hakkında geniş bilgi için bkz., M.Aydın, "Hıristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili", S.18-19; F.Dvornik, *Konsiller Tarihi*, S.16-20

49 Abdurrahman Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, S.87; Abdurrahman Küçük, "Balgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir

tarafından fethedilmesini dört gözle bekleediklerini kaydeden ve Rahip Karakin Kazancıyan gibi Ermenilerin gerçek tarihini İstanbul'un fethi ile başlatan Ermeni tarihçiler vardır.⁵⁰

Fetih öncesinde İstanbul'da Ortodoks Ermeni Başpiskoposluğu bulunmaktaydı. Fakat sözü edilen baskılardan dolayı patriklik düzeyine çıkamamış ve Bizans'ın oyunlarına alet olmuştu.⁵¹ Fatih, 1461 yılında Bursa Bölgesi Metropoliti Piskopos Hovakim'i yeni başkente patrik tayin etti. Patrik Ermenilerin dini ve millî lideri oldu ve Rumlara verilen hak ve özgürlüklerin aynısı onlara da tanındı.⁵² Fatih, Hovakim'i daha Bursa'da bulunduğu sırada evinde ziyaret etmiş, zihninin İstanbul'un fethedilmesi ile meşgul olduğunu söylemiş, Hovakim de krallığının diğer krallıklardan daha fazla yücelmesi ve bütün dünyaya yayılması için dua etmiş, hatta Sultan'ın kılıcını alarak bir hafta duasına devam etmişti. Sultan da İstanbul'u aldığı takdirde kendisini ve Ermeni ileri gelenlerini İstanbul'a götürerek onu Ermenilerin lideri yapacağını söylemişti. Fatih, fetihten sonra verdiği bu söze de bağlı olarak Hovakim'i ve bazı seçkin Ermeni ailelerini İstanbul'a getirdi ve İstanbul Ermeni Patrikliği'ni kurularak Hovakim'i İstanbul Patriği yaptı. Ortodoks Ermenilerle birlikte Süryaniler, Kıptiler, Gürcüler ve Habeşliler gibi monofizit Hıristiyan gurupları da liderleriyle birlikte İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlayarak nüfuzunu artırdı.⁵³ Patrik, İstanbul Ermeni Patrikliğine verilen çeşitli imtiyazlarla birlikte sivil yetkilerini Osmanlı Sultanından almış, ancak ruhani yönden Sis Katedraline bağlı kalmıştı.⁵⁴

Böylelikle, Fatih'in ince politikası ile Rumlarla Ermenilerin de ayrı bir birlik içinde kalmaları sağlandı ve fetihten önceki ayrılık devam etti. Bununla birlikte Ermeni cemaati, kendi kiliseleri olan Ortodoks Ermeni Patrikliği içerisinde Osmanlı'nın son yıllarına kadar birlikteliğini sürdürdü. Ancak bu

Bakış", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1989, XXXI.246; Cenan Seyfeli, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*, S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002, S.51

- 50 A.Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, S.87; A.Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", XXXI.246-247
- 51 C.Seyfeli, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*, S.55,57
- 52 A.Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, S.194; A.Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", XXXI.246-247; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993, S.279; Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Otağ Yayıncılık, İstanbul 1983, S268; P.Mansel, *Constantinople*, S.12; A.Clout, *Fatih Sultan Mehmet*, S.96
- 53 A.Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, S.195; A.Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", XXXI.246-247; C.Seyfeli, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*, S.58; A.Clout, *Fatih Sultan Mehmet*, S.96
- 54 A.Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, S.195; C.Seyfeli, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*, S.65-66

yıllarda Katolik ve Protestanların kendilerine karşı yürüttükleri misyonerlik faaliyetleri sonucu üçe bölündü. Osmanlı Hükümeti 1830'da Fransa'nın baskısı ile Katolik Ermenileri, 1847'de de İngiltere'nin baskısıyla Protestan Ermenileri ayrı bir cemaat şeklinde kabul etti.⁵⁵ Ne gariptir ki Ermeniler, birlik ve bütünlüklerini Müslüman Türklere borçlu iken onların, Ortodoks Ermeniliğinden sonra Protestan ve Katolik Ermeniliği şeklindeki bölünmüşlüklerinin sorumluluğunu kendi Hıristiyan kardeşleri taşımaktadır. Hatta Ermeni Patrikhanesi, Osmanlı Hükümetinden Ermeniler arasında yürütülen misyonerlik faaliyetlerine karşı tedbir alınmasını istedi.⁵⁶

Fetihten sonra Rumlar ve Ermenilerle birlikte Yahudi azınlığın hakları da garanti altına alınmıştı. Fatih, Bizans dönemi Edirne Hahambaşısı Mose Kapsalı'yi İstanbul Hahambaşısı olarak atadı. Yayınladığı fermanla kendilerine din ve ibadet hürriyeti tanıdı, savaş sırasında yerlerini terkedenlerin, belirli bir süre zarfında geri dönmeleri halinde evlerinde oturabileceklerini ve ibadetlerini serbestçe yapabileceklerini ilan etti. Bunun sonucu yerini terkeden bir çok Yahudi geriye dönerek yeniden evlerine yerleşti.⁵⁷

Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerle ilgili bu idari ve siyasi gelişmelerin yanında İstanbul'un fethinin teolojik yönden de Hıristiyanlık üzerinde olumlu sonuçları oldu. Fatih, İstanbul'un fethinden birkaç yıl sonra, 1455 veya 1456 baharında, beraberindeki ulema ile birlikte Patrikhaneyi ziyaret ederek Patrik Gennadios'tan Hıristiyan inanç esaslarına dair bir eser yazmasını istedi.⁵⁸ Patriğin, Fatih'in isteğine uyarak *İtikadname* isimli böyle bir eser yazmış olması, o dönemdeki Ortodoks teolojisine ait bir örneğin elimizde bulunması açısından önemlidir.⁵⁹

Fetihten önceki Konstantinopolis Üniversitesinin devamı niteliğindeki Patriklik Akademisi, Rumlara açık olan ve pek çok dini ve entelektüel liderin devam ettiği en iyi okul olarak faaliyetine devam etti. Sonraki yıllarda Patrik II.Jeremiah (Yeremiyos) 1593 yılında öğrenmek ve öğretmek isteyenler yararına ilahi ve batini yazılar için okullar açma kararıyla Yunanca

55 A.Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", XXXI,248-249; C.Seyfeli, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*, S.43,45

56 A.Küçük, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, S.200; A.Küçük, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", XXXI,248

57 A.Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Seba Yayınları, Ankara 1987, S.108-111; Hatice Doğan, *Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi*, S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002, S.14-15; A.Clout, *Fatih Sultan Mehmet*, S.96

58 M.S.Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, S.136-137; P.Mansel, *Constantinople*, S.10; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.196

59 *İtikadname*'nin Türkçe metni için bkz., M.Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, S.139-146

eğitimi canlandırdı.⁶⁰ Yunanistan'ın kuzeyinde Ege denizine doğru uzanan ve Bizans döneminde Ortodoksluğun manevi merkezi haline gelen Athos (Aynaroz) adası Ortodoks dünyadaki önemini korudu.

Bütün bunlarla birlikte, fetihten XVIII.yy.a kadar uzanan ve "Ortodoks Ortaçağı" denilen devirde Ortodoksluğun içine kapandığı görüldü. Şüphesiz bunda, İstanbul'un Türklerin eline geçişi ile dünyevi iktidarını kaybetmesinin yanında, Osmanlıların Balkanlara hakim oluşunun, Moskova'nın muhafazakar eğiliminin ve karşı reformla güçlendirilmiş Katolikliğin hücumlarının rolü oldu. Ancak bu içe kapanma sonuç olarak Ortodoks Hıristiyanlığın lehine tecelli etti. Ortodoks dünya, teolojik derinleşme içine girerek, Alman-Latin tesirlerinin nüfuz ettiği bir İlahiyat ekolü oluştu. Ortodoksluk, liturjinin ve maneviyatın devamlılığını ve müminlerin Ortodoks sezgisi esasını muhafaza etti.⁶¹

Görüldüğü gibi İstanbul'un fethi Hıristiyanlık üzerinde olumlu anlamda sosyal, kurumsal, tarihi, teolojik ve dini yönden çok çeşitli tesirlerde bulunmuştur. Bunun yanında olumsuz tesirleri de olmuştur. Şimdi bunlara bakalım.

2. OLUMSUZ ETKİLER

Bu noktada öncelikle İstanbul'un fethi ile Ortodoks Kilisesindeki en önemli dönem olan "Bizans Dönemi"nin sona erdiğini belirtmek gereklidir. 1054 yılındaki Papanın hakimiyeti ve Kutsal Ruh'un çıkış yeri tartışmaları sebebiyle meydana gelen Doğu-Batı (Katolik-Ortodoks) ayrılmasından, fethi kadar devam eden 400 yıllık (1054-1453) devre, Ortodokslukta bu adla anılmakta ve bu mezhebin gerçek durumunu ortaya koymaktadır. Gerçek Bizans bu dört asırlık dönemdir.⁶²

Bizans döneminde İstanbul Kilisesinin Batı ile organik bağı koparması ve Yakın Doğu ve Anadolu'nun İslam Hakimiyetine girmesi ona, "doğru doktrin ve doğru tapınma" anlamındaki Ortodoks yapı içerisinde ayrı bir önem kazandırmıştı. Bundan sonra İstanbul Patriği "Ekümenik Patrik" ismi ile öncelikli imtiyaza sahip olmuştu. İstanbul şehri de "İkinci Roma" ünvanıyla Ortodoks İmparatorluğun başkenti olmuştu. Bu başkentte oluşan kültür, özellikle bundan sonra Ortodoks kilisesi tarafından ilham olunan bir kültürdü. Ege denizinde bulunan ve murakabeye elverişli olan Athos adası,

60 P.Mansel, *Konstantinopolis*, S.47

61 O.Clement, "*Ortodoks Mezhebi*", S.207-208; M.Aydın, "*Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*", S.140

62 O.Clement, "*Ortodoks Mezhebi*", S.204; M.Aydın, "*Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*", S.138; N.Rubinstein, "*The Fall of Byzantium*", *The Fall of Constantinople*, London 1955, S.31

Meryem bahçesi tanımlamasıyla, Ortodoksluğun manevi bir merkezi haline gelmişti. Her Ortodoks ülke buradaki bir veya birkaç manastırın bakımını üstlenmiş, keşişler ve hacılar buraya akın etmişti. Buradan etrafa ateşli misyonerler gönderilmişti. Batıdan uzaklaşma, misyonerlik faaliyetleri ve özellikle Hıristiyan tecrübesiyle ilgili teolojik derinleşme şeklindeki üç karakteristik özelliğe sahip bu devirde İstanbul Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi adıyla Slav ve Arap Hıristiyanların aleyhine Helenizmi müdafaa etmişti.⁶³

Bizans devrinde kilise işlerinde imparatora da önemli bir yer verilmişti. Bununla birlikte düşünceleri ruhban sınıfı ile ters düştüğünde görüşlerini Kiliseye kabul ettiremezdi. Doğmatik konularda Kilise bağımsızdı ve İmparatorun koruması altında olmasına karşın, onunla eşit güce sahipti. Patrik de İmparatoru aforoz edemezdi. 1054 ayrılması sırasında Patrik Mikhael Kerullarios kiliseyi taçtan daha önemli kıılma girişiminde bulundu. Patrik Kerullarios, Batı'dan ayrılma konusunda İmparator'dan aradığı desteği bulamayınca halkı imparatora karşı ayaklandırmış, İmparator sonunda Patriğin iradesine boyun eğerek birleşmeye karşı çıkmıştı. Patrik Kiliseyi taçtan önemli kıılmada tam başarılı olamadı, ancak çabaları kilisenin saygınlığını artırdı. Osmanlı Türklerinin Batı'ya doğru ilerlemeleriyle İmparatorluğun saygınlığı ve gücü azalırken Kiliseninki hiç sarsılmadı.⁶⁴

İşte İstanbul'un fethi ile Ortodoks Kilisesinin merkezinin Müslüman Türklerin eline geçmesiyle bu Bizans devri sona erdi ve Ortodoksluk dünyevi iktidarını kaybetti. Bununla birlikte Türk hakimiyeti altında, Fatih'in verdiği hak ve ayrıcalıklarla dini yönden tamamen hür olarak yaşamaya devam etti.

Fetih ile Bizans döneminin sona ermesi ve Ortodoksluğun dünyevi iktidarını kaybetmesinin yanında fetih öncesi çeşitli defalar gündeme gelen, ancak Bizans Kilisesi ve halkının karşı çıkışı ile gerçekleşmeyen Katolik-Ortodoks ayrılığı kurumlaşarak tamamen imkansız hale geldi.

Bu ayrılığa Fatih'in İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesini yenilemekte takip ettiği ince siyaset gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü yeni seçilen Rum Patriği Gennadios Katoliklerin can düşmanı idi. Böyle birisinin patrik seçilmesi yeniden gündeme gelebilecek Katolik-Ortodoks birleşmesini önlemişti.⁶⁵ Kaldı ki daha fetih öncesinde Bizans halkı, Grandük Notaras'ın

63 O.Clement, "Ortodoks Mezhebi", S.204-208

64 T.T.Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, "Kilise ve Ruhban Sınıfı", S.74; A.Bailly, *Bizans Tarihi*, S.270-271

65 A.Clout, *Fatih Sultan Mehmet*, S.94; P.Mansel, *Konstantinopolis*, S.9-10; J.Freely, *İstanbul The Imperial City*, S. 184; L.Kinross, *The Ottoman Centuries*, S. 113; M.S.Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, S.57; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.6 (1 no.lu dipnot); N.Kemal, *Osmanlı Tarihi*, S.41; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.209; Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.391

ifadesiyle “Türk sarığını Latin serpuşuna tercih edecek” hale gelmişti.⁶⁶ Yine Fatih’in İstanbul Ermeni Patrikliği’ni kurdurmasıyla Ermenileri de Rumlardan ayrı bir birlik içinde tutmasındaki ince siyaset ayrılıkta önemli rol oynamıştı. Fatih’in bu politikaları ile Ortodoksların Katoliklerden ayrı kalmaları sağlandığı gibi Rumlarla Ermenilerin de ayrı bir birlik halinde olmaları sağlandı ve ayrılık kemikleşerek birleşme bundan sonra imkansız hale gelecek şekilde kurumlaştı. Bu ayrılık bugün de devam etmektedir.

Eğer Fatih Hıristiyan halka bu kadar geniş haklar ve özgürlükler vermeseydi, Ortodoksların Katolik alemi ile yakınlaşmalarına, hatta onların kucağına düşmelerine fırsat verecekti. Nitekim torununun oğlu Kanuni Sultan Süleyman da, ihtimal ki, ondan mülhem olarak Protestanlara benzer toleransı göstermişti.⁶⁷ Fatih bunun yanında bu şekilde Avrupa devletlerinin Ortodoksları himayeye kalkışmalarını önlemiş oluyordu.⁶⁸

Burada bir noktaya işaret etmekte fayda vardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi yerli ve yabancı yazarlar Fatih’in Gennadios’u, Katolik-Ortodoks ayrılığını kurumlaştırmak için atadığını söylerken, bazıları Fatih’in bu duruma karışmadığını, ancak Patriğin ve Kilisenin buna şiddetle karşı çıktıklarını söyler. Hatta Tamara T.Rice, Fatih’in Gennadios’a, kilisesini Roma ile birleştirmesini önerdiğini, ancak Patriğin bunu yapmayı düşünmeyi bile inatla reddettiğini söyler.⁶⁹ Kanaatimizce Fatih de iki kilisenin birleşmesine şiddetle karşıydı, aldığı önlemlerle bunu engelledi ve kurumlaştırdı. Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, Fatih iki kilise arasındaki ilişkilere karışmasa bile, fetihten önce olmayan bir birleşmenin fetihten sonra olması pratik olarak zaten mümkün değildi. Neticede, hem Ortodoks kilisenin zaten birleşmeyi istememesi ile, hem de Fatih’in Rum Patrikliği’ni yenilemesi ve Ermeni Patrikliği’ni kurdurması ile ayrılık kurumlaşarak birleşme imkansız hale geldi.

İstanbul’un fethinden sonra İstanbul Patrikliği’nin siyasi egemenliğini kaybetmesi sonrası Moskova Kilisesi, kendisini yeni bir sevdaya kaptırdı. Ortodoks dünyanın liderliğine oynayan Moskova’nın, “Üçüncü Roma” ve “Üçüncü İmparatorluk” ütopyası şeklindeki bu sevdası, Ortodoksluğu derinden sarsmış ve bölünmeyi hızlandırmıştı.⁷⁰ Zaten İstanbul-Kudüs- Antakya-İskenderiye kiliselerinin öncülüğünde “Mahalli Kiliseler Birliği” olan Ortodoks kilisesinde Moskova Kilisesinin faaliyeti ile bölünme çoğalmış, Rum egemenliği zayıflayarak tesirsiz hale gelmişti. Moskova Kilisesinin

66 Bkz., Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II.542; G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.524; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, S.467; Y.Yücel-A.Sevim, *Türkiye Tarihi*, II.129

67 Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.209

68 N.Kemal, *Osmanlı Tarihi*, S.41

69 T.T.Rice, *Bizans’ta Günlük Yaşam*, “Kilise ve Ruhban Sınıfı”, S.77

70 M.Aydın, “Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”, S.140

bu iddiasının, Sovyet Komünizminin yıkılması sonucu bugün tekrar gündemde olduğu gözlenmektedir.

Moskova'nın bu tutumunda, İstanbul Rum Kilisesinin dünyevi iktidarını kaybetmesinin yanında, onun Osmanlı hakimiyetinde takip ettiği politikaların da rolü olsa gerektir. Çünkü Osmanlı Sultanı tarafından Hıristiyan cemaatin hukuken sorumlu şefi olarak kabul edilen İstanbul Patriği, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde, Slavların ve Arapların aleyhine Helenizm'i müdafaa etmişti.⁷¹ İşte, Moskova Kilisesinin Üçüncü Roma iddiası ile ortaya çıkmasında Rum Kilisesinin bu temayülünün de rolü olmuştu.

Moskova Kilisesinin Üçüncü Roma olma iddiasının tarihsel başlangıcı fiili olarak bir evlilik törenine dayanır. Papa tarafından eğitilen ve son Bizans İmparatoru XI.Konstantin'in kardeşi Mora Tomas'ın kızı Sofya Palatologina 1472'de beraberindeki Rum akrabaları ile birlikte Moskova'ya gelip Prens III.İvan ile evlendi. Gelin Rusya'ya çift başlı Bizans kartalını da getirmişti. Bundan sonra Rus hükümdarları bu armayı devlet sembolü olarak benimsediler. Bu arada Moskova Patrikliği İstanbul'dan bağımsız (otosefal) bir patriklik oldu. Prens İvan 1498 yılında Bizans usulünü andıran bir törenle çarlık ya da sezarlık tacını giydi. Böylece Moskova, İkinci Roma olan İstanbul'dan sonra Üçüncü/Yeni Roma hülyası içerisinde Bizans'ın yerini aldığı iddiasıyla ortaya çıktı.⁷²

Aslında Papa, bu evlilikle Sofya Paleologina sayesinde Moskova'yı kendi safına çekebileceğini düşünmüştü. Ancak bunda yanıldığını anladı.⁷³ Çünkü Moskova'nın kendisi Roma olma iddiasında idi. Nitekim Moskova Metropoliti, 1490 yılında III.İvan'a takdim ettiği bir kitapta, "İstanbul'un doğru yoldan sapsmasının günahı yüzünden düştüğünü, iki Roma'nın düşüşünden sonra üçüncüsünün Moskova olduğunu ve bir dördüncüsünün asla olmayacağını" yazıyordu.⁷⁴ 1516 yılında ise Ekümenik Patrik I.Theoleptos, Çara bir Rus-Bizans imparatorluğu kurabileceği imasında bulundu.⁷⁵ 1522'de ise ünlü Rus siyaset ve bilim adamı Maksim Grek, "İstanbul'un imansız Türkler tarafından alındığından Patriğin hür karar alamayacağını iddia ediyor ve görevin Rusya'nın olduğunu" söylüyordu.⁷⁶ Mali kaynak

71 O.Clement, "Ortodoks Mezhebi", S.208

72 G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, S.527; P.Mansel, *Konstantinopolis*, S.47; İlber Ortaylı, "İstanbul'un Fethi ve Üçüncü Roma Nazariyesi", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997; E.Kuran, "İstanbul'un Fethinin Dünya Tarihindeki Yeri", S.163

73 İ.Ortaylı, "İstanbul'un Fethi ve Üçüncü Roma Nazariyesi", S.190

74 O.Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.396; E.Kuran, "İstanbul'un Fethinin Dünya Tarihindeki Yeri", S.163

75 P.Mansel, *Konstantinopolis*, S.47

76 İ.Ortaylı, "İstanbul'un Fethi ve Üçüncü Roma Nazariyesi", S.191

araştırmak için geziye çıkan Ekümenik Patrik II.Jeremiah ise, 1588'de Moskova'da Çara şunları söylemişti: "Birinci Roma Apollinarius yanlış sapkınlar yüzünden battı, İkinci Roma yani Konstantinopolis ise kafir Türklerin elindedir, o halde dinine geçmiş krallıklardan daha bağlı olan çarlığını ve zat-ı aliniz Üçüncü Roma'dır, gök kubbe altında sadece siz bütün Hıristiyanlar için Hıristiyan imparatorusunuz.⁷⁷

Tarihçi İber Ortaylı, Slav dünyasının Moskova'yı Üçüncü Roma olarak tanımasının ittifakla olmadığını belirtir ve Moskova'nın bu iddiasının bir nazariye olarak kaldığı fikrini ileri sürer. Osmanlı İmparatorluğunun modern dünya ve milliyetçilik karşısında yıkılan "Son Roma" olduğu görüşünü dile getirir.⁷⁸

Ortodoks Kilisesinin fetihten birinci derecede etkilenmesinin ve Ortodokslukta Rum, Ermeni, Rus kiliseleri şeklindeki yeni yapılanmaların yanında Katolik Kilisesinin de fetihten dolayı olarak etkilendiğini söylememiz mümkündür. Çünkü Fatih'in, İstanbul'un fethi ile yetinmek istemediği bilinmektedir. İstanbul'un fethinden sonra dünya hakimiyeti fikrine ulaşan Fatih, "dünyada tek bir devletin, tek bir imanın, tek bir hükümdarın bulunması ve İstanbul'un da bu devletin başkenti olması gerektiğini" belirtmekteydi.⁷⁹ En azından bunu söylemekle İslam'ı yaymanın ve Hıristiyan dünyasına hakim olmanın bu şehir sayesinde gerçekleşeceğini söylemiş olmaktadır. Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerini İstanbul'da bir araya toplamakla İstanbul'u üç büyük dinin ve dünya imparatorluğunun merkezi yapmak istemişti.⁸⁰

Kendisini Bizans'ın halefi olarak gören Fatih'in, bu amacı gerçekleştirmek için öncelikli hedefi Bizans İmparatorluğunun doğal sınırlarına ulaşmaktı.⁸¹ Nitekim fetihten sonra Sultan-ı Rum, Kayser, Kara ve Denizlerin Hakanı, Halife ve Padişah ünvanlarını birlikte kullanmaya başladı.⁸² Türk ve Müslüman nedimlerinin yanında Rum ve İtalyan nedimleri de bulunmaktaydı. Bunlardan Georgios Trapezuntios, 1466'da Fatih'e, "Kimse şüphe edemez ki sen Roma İmparatorusun, İmparatorluğun taht şehrini elinde tu-

77 P.Mansel, *Konstantinopolis*, S.47

78 İ.Ortaylı, "İstanbul'un Fethi ve Üçüncü Roma Nazariyesi", S. 191-192, 189

79 O.Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.393; P.Mansel, *Constantinople*, S.6; P.Wittik, "Fath Mubin, 'An Elequent Conquest'", S.41; A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207,208; İ.Miroğlu, "Osmanlı Devleti", X.252

80 A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207.

81 S.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I.97; A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207.

82 Kinross, *The Ottoman Centuries*, S.112; O.Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.391-392; H.İnalçık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", S.29

tan kimse İmparator ve Roma İmparatorluğunun taht şehri de İstanbul'dur, seni bu tahta kılıcınla malik kılanlar insanlar değil Tanrıdır, şu halde sen Romalıların meşru imparatorusun, Romalıların imparatoru olan ise, bütün yeryüzünün imparatorudur" diyordu.⁸³ Fatih İtalyan Langusto'ya da Roma ve dünya tarihini okutuyordu.⁸⁴

İstanbul'un fethi ile Ortodoks dünyayı büyük ölçüde egemenliği altına alan Fatih, Roma'yı da fethederek Katolik dünyayı da egemenliği altına almak, Hıristiyan dinini ve dünyasını tamamen Müslümanların kontrolü altında tutmak istiyordu. O tarihlerde İtalya şehir devletleri halinde idi ve bunlar birbirleriyle mücadele halindeydiler. Osmanlılar Floransa ile dostluk kurarak savaş halinde olduğu Napoli'ye karşı onu desteklediler. Bundan istifadeyle Fatih'in emriyle Gedik Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı donanması 1480 yılında Avlonya üzerinden İtalya üzerine sefere çıktı. Osmanlı birlikleri Otranto şehrine ayak bastılar. Roma paniğe kapılmıştı ve Papa da halkla birlikte kuzeye kaçmaya hazırlanıyordu. Ancak 3 Mayıs 1481'de Fatih'in ölüm haberi ve yerine geçen II. Bayezid'in daveti üzerine Gedik Ahmed Paşa geri döndü ve İtalya seferi yarım kaldı. İtalya fütuhatının yarım kalmasında Cem Sultan olayının da rolü vardır.⁸⁵

Fatih'in ölümü ile yalnızca Roma'nın fethi değil, Mısır Memlûk üzerine yürüyerek almayı düşündüğü Kahire'nin fethi de yarım kaldı. Fatih bu şekilde İslam hilafetinin merkezi Kahire ile Hıristiyan dünyasının merkezi Roma'yı alıp her iki dünyanın hükümdarı olmak arzusundaydı.⁸⁶

Yerli ve yabancı bazı yazarlar Fatih'in Roma ve İtalya seferini Türklerdeki "Kızılma" idealine bağlamaktadırlar. Bu kelime her çağda Türklerin fethetme emelinde oldukları bir yerin sembolüdür ve fetih öncesi İstanbul ve Ayasofya olan Kızılma fetihten sonra Roma ve Vatikan olmuştur.⁸⁷ Bu

83 L.Kinross, *The Ottoman Centuries*, S.112; P.Mansel, *Constantinople*, S.1; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.222

84 O.Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.393; Y.Öztuna, *Türkiye Tarihi*, S.222; İ.Miroğlu, "Osmanlı Devleti", X.252

85 Bkz., Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II.161; İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II.135-137; S.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I.109; E.Güngör, *Tarihte Türkler*, S.248-249

86 O.Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.394; A.Özcan, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankıları", S.207

87 O.Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II.392,394; E.Güngör, *Tarihte Türkler*, S.248; P.Mansel, *Konstantinopolis*, S.6; Ataullah Boğdan Kopanski, "Müslümanlara Karşı Gerçekleştirilen Haçlı Seferlerine Osmanlıların Verdiği Jeo-Politik Bir Cevap Bağlamında Doğu Avrupa'nın İslamlaştırılması", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997, S.52

ideal, başlangıçtan beri bütün Osmanlı sultanlarında var olan "i'lâ-yı kelimetullah" (Allah adının yüceltilmesi) anlayışının değişik bir anlatımıdır.

SONUÇ

Görüldüğü üzere İstanbul'un fethi, Hıristiyanlık üzerinde çok yönlü bir etki meydana getirmiştir. İstanbul'un fethinden siyasi, idari, kurumsal, dini ve teolojik yönden etkilenen Hıristiyanlık için bu etkiler hem olumlu, hem de olumsuz yönden olmuştur.

Hıristiyanların, bekleediklerinin çok üzerinde bir dini özgürlükle karşılaşmaları, İstanbul Rum Ortodoks Kilisesi'nin yenilenmesi, İstanbul Ermeni Patrikliğinin kurulması, Ermeni Kilisesinin teşkilatlandırılması, Hıristiyan kilisesinin teolojik derinleşme içine girerek çeşitli Ortodoks İlahiyat ekollerinin teşekkülü, fethin Hıristiyanlık üzerindeki olumlu sonuçlarıdır.

Bunun yanında siyasi egemenliğin kaybedilmesi ve Ortodoksluktaki en önemli devre olan Bizans devrinin sona ermesi, Katolik-Ortodoks ayrılığının kurumlaşarak adeta kemikleşmesi, Moskova'nın Üçüncü Roma hülyası ile Ortodoks dünyada bölünmeye yol açması, bir süreliğine de olsa Roma'nın da fetih endişesi altında yaşaması olumsuz sonuçlar olarak değerlendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

- Akhtar, Safir, "*İstanbul:Roma Metropollüğünden Dâru'l-Hilafete*", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997
- Aydın, Mehmet, "*Doğu ve Batı Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış*", Ank.Ün.İlahiyat Fakültesi Dergisi XXVII, Ankara 1985
- Aydın, Mehmet, "*Hıristiyan Genel Konsilleri ve II.Vatikan Konsili*", S.Ü.İlahiyat Fakültesi Yayınları, Konya 1991
- Bailly, Auguste, *Bizans Tarihi*, Çev. Haluk Şaman, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul trz.
- Besnard, Albert M., "*Katolik Mezhebi*", *Din Fenomeni* içinde Çev.Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993
- El-Buhari, *et-Tarihu'l-Kebir*, Haydarabad 1362
- Clement, Olivicer, "*Ortodoks Mezhebi*", *Din Fenomeni* içinde Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya 1993
- Clot, Andre, *Fatih Sultan Mehmet*, Çev.Necla Işık, Milliyet Yayınları, İstanbul 1994
- Demirkent, Işın, "*Fetih Öncesinde Bizans'ın Siyasi Durumu*", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997
- Doğan, Hatice, *Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi*, S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002
- Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi*, Fransızca tercümesinden Çev. Mehmet Aydın, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Osmanlı Devletinde Yahudiler*, Seba Yayınları, Ankara 1987
- Eyice, Semavi, "*Haçlı Seferi İle Gelen Batılıların Gördükleri İstanbul*", Dünya Kenti İstanbul (Habitat II), İstanbul trz.
- Freely, John, *İstanbul The Imperial City*, London 1996
- Güngör, Erol, *Tarihte Türkler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1996
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Çev.Mehmet Ata, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1989,
- İbn Abdî'l-Ber, *el-İstîâb* (İbn Hacer'in *el-İsabe*'sinin kenarında), Mısır 1324

- İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Kahire 1313
- İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Beyrut 1970
- İnalcık, Halil, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Habitat II Konferansı, İstanbul trz.
- İnalcık, Halil, "Istanbul: An Islamic City", *Journal of Islamic Studies*1, Oxford 1990
- İnalcık, Halil, "Istanbul", *The Encyclopedia of Islam*, Leiden 1978
- Kopanski, Ataullah Boğdan, "Orta Çağ Avrupa'sında Dinler Çatışması: Endülüslü Fatih Gazi Tarık Ziyad'dan İstanbul Fatih'i Gazi II.Mehmed'e", 2.Uluslar arası İstanbul'un Fethi Konferansı, 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997
- Kopanski, Ataullah Boğdan, "Müslümanlara Karşı Gerçekleştirilen Haçlı Seferlerine Osmanlıların Verdiği Jeo-Politik Bir Cevap Bağlamında Doğu Avrupa'nın İslamlaştırılması", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997
- Kuran, Ercüment, "İstanbul'un Fethinin Dünya Tarihindeki Yeri", 2.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997
- Küçük, Abdurrahman, "Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:XXXI, Ankara 1989,
- Küçük, Abdurrahman, *Ermeni Kilisesi ve Türkler*, Ocak Yayınları, Ankara 1997
- Lamartine, Alphonse de, *Osmanlı Tarihi*, Çev.Serhat Bayram, Toker Yayınları, İstanbul 1991
- Levçenko, M.V., *Bizans Tarihi*, Çev.Maide Selen, Özne Yayınları, İstanbul 1999
- Lewis, Bernard, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, University of Oklahoma Press, Norman 1963
- Lord Kinross, *The Ottoman Centuries The Rise and Fall of the Turkish Empire*, New York 1977
- Maclagan, Michael, *The City of Constantinople*, London 1968
- Mansel, Philip, *Constantinople City of the World's Desire*, London 1955/ *Konstantinopolis* adıyla Çev.Şerif Erol, Sabah kitapları, İstanbul 1996
- Mantran, Robert, *İstanbul Tarihi*, Çev.Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 1996
- Mc Neill, William H., *Dünya Tarihi*, Çev.Alaaddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1981
- Miroğlu, İsmet, "Osmanlı Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Ed. H.Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, İstanbul 1989
- Namık Kemal, *Osmanlı Tarihi*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972
- En-Neysaburi, Hakim, *el-Müstedrek*, Beyrut 1990
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1981
- Özcan, Abdülkadir, "İstanbul'un Fethinin Sonuçları ve Dünyadaki Yankaları", İpek Yolu, Konya Aralık 1999
- Öztuna, Yılmaz, *Türkiye Tarihi*, Hayat Kitapları, İstanbul 1964
- Rice, Tamara Talbot, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998
- Rubinstein, N., "The Fall of Byzantium", *The Fall of Constantinople*, London 1955
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev.Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987
- Sarıkoçlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Otağ Yayıncılık, İstanbul 1983
- Seyfeli, Canan, *İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği*, S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2002
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev.Mehmet Harmanlı, E Yayınları, İstanbul 1982
- Şahin, M.Süreyya, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1996
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1979
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982
- Veinstein, Gilles, "Fetihten Sonraki Osmanlı Millet Sistemi Üzerine Bazı Düşünceler", 1.Uluslararası İstanbul'un Fethi Konferansı, 24-25 Mayıs 1996, İstanbul Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı yayınları, İstanbul 1997
- Wittik, Paul, "Fath Mubin, 'An Elequent Conquest' ", *The Fall of Constantinople*, London 1955
- Yardımlı, Ali, "Fetih Hadisi Üzerinde Bir Araştırma", *Diyanet İlmî Dergi*, Mart-Nisan, Cilt: XIII, Sayı:2, Ankara 1974.
- Yücel, Yaşar- Sevim, Ali, *Türkiye Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990.